

них психологів. *Молодий вчений. Серія «Психологічні науки»*. № 7 (71). 2019. С. 226–230.

4. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні: Закон України від 15.01.2025 р. № 4223-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#n93> (дата звернення: 21.10.2025).

5. Олещенко В. Ю., Головка С. Г. Професійна етика психолога як предмет дослідження в юридичних науках. *Юридичний вісник*. № 1 (62). 2022. С. 41–46.

6. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#n84> (дата звернення: 21.10.2025).

7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n94> (дата звернення: 19.10.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-568-9-6>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ПРОБЛЕМА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Блага О. Б.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін
Івано-Франківський навчально-науковий юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Івано-Франківськ, Україна*

Лютан О. В.

*студент 3 курсу
Івано-Франківський фаховий коледж
Київського університету інтелектуальної власності та права
м. Івано-Франківськ, Україна*

Сьогодні українське суспільство перебуває у постійному психоемоційному стресовому стані, спричиненому багатьма факторами, серед яких війна, соціально-економічні труднощі, криза ціннісно-світоглядних засад, проблеми у гуманітарній сфері. Для молоді першочерговими стали питання, пов'язані з втратою стабільності їх

родинами, порушенням освітнього процесу (зруйновано багато навчальних закладів, релоковано вузи, масове переселення учнів та студентів), негативним впливом на психіку засобів масової інформації та соціальних мереж, несприятливими умовами для самовияву тощо. Відповідно масового поширення набувають емоційне виснаження, тривога, стрес та інші розлади, що позначаються на психічному здоров'ї громадян, появі девіантної поведінки, призводять до їх соціальної ізоляції.

Проте більш суттєвою проблемою сучасного українського суспільства, на нашу думку, може стати саме девіантна поведінка військово-службовців, адже вони постійно перебувають в екстремальних ситуаціях через специфічні обставини військової служби та підвищений рівень соціально відповідальної поведінки.

Якщо говорити про девіантну (відхильну) поведінку військово-службовців на війні, то це питання досить неоднозначне, складне для точного психологічного, етичного та правового аналізу і контрверсійне для психологічного дослідження. Нормальною в бойових обставинах вважається поведінка, що не виходить за межі правового поля, орієнтована на основний етичний порядок воєнного часу, не призводить до дезорганізації в колективі та не ставить під загрозу життя і здоров'я самого суб'єкта й товаришів по службі [3, с. 137]. Крім того за прояви девіацій у поведінці військовослужбовців визначена відповідальність, а за вчинення ними злочинів – передбачена кримінальна відповідальність.

Більш значущою являється ситуація, коли спостерігаємо значну кількість правопорушень або виявів антигромадської поведінки, скоєних військовослужбовцями, ветеранами війни/АТО, демобілізованими військовослужбовцями саме серед цивільного населення, яка після закінчення війни може набрати масового характеру.

Терміном «девіантна поведінка» позначають діяння людини (або групи осіб), які суперечать правилам поведінки, що сформувались у конкретній спільноті. Девіантну поведінку розглядають як відносно самостійний вид соціальних відхилень. Це не будь-які відхилення від загальноприйнятих норм, а саме такі, що проявляються у поведінці, яка є різновидом правової поведінки, – соціально-значимої поведінки суб'єктів права, що підконтрольна їх свідомості й волі, а також регламентована нормами права [2, с. 75].

Зовні така поведінка виражається у діях, які виходять за межі прийнятих норм поведінки відповідно до встановлених норм об'єктивного права. Вона може призводити до юридичних наслідків і є підставою для застосування юридичних заходів примусу.

Характерними ознаками девіантної поведінки військовослужбовців серед цивільного населення психологи, соціологи та правознавці визначають:

- правопорушення (хуліганство, кримінальна поведінка, злочинність), незаконне зберігання зброї, боєприпасів тощо;
- зловживання психоактивними речовинами (алкоголь, психотропні препарати, наркотики);
- агресивна або депресивна поведінка, схильність до фізичного насильства (зокрема домашнє насильство);
- нетерпимість та відсутність толерантності, конфліктність, невідміння адаптуватися до мирних умов життя, ворожість у спілкуванні з цивільними, ігнорування правил співжиття у суспільстві;
- суїцидальні спроби, самодеструктивна поведінка (байдужість до власного здоров'я, небезпечні вчинки);
- труднощі з працевлаштуванням, уникання соціальних контактів, ізоляція, замкнутість, недовіра до оточення;
- втеча від соціальної відповідальності (наприклад, сімейних або батьківських обов'язків), порушення соціальних норм загалом тощо.

Ці прояви пов'язані з психологічним стресом, спричиненим наслідками війни, екстремальними умовами служби та іншими надзвичайними подіями, часто станом здоров'я, втратою рідних та близьких, складним процесом адаптації до цивільного життя.

Серед психологічних проявів, що ведуть до девіацій назвемо підвищену тривожність, дратівливість, психологічну нестійкість; посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), який провокує неконтрольовані реакції; спалахи агресії або панічні атаки в побутових ситуаціях; неспецифічні соматичні прояви; емоційне збіднення; повторне переживання травми; зниження та втрату інтересу до активності, деградацію почуттів радості, любові, можливості бути безтурботним; постійне почуття тривоги і провини за вчинене, відхід від соціального життя тощо. Крім того слід мати на увазі, що ментальне та фізичне здоров'я військовослужбовця могло зазнати такого руйнівного впливу, що може призвести до розвитку не характерної до цього часу симптоматики за силою та специфікою прояву.

Отож питання соціально-психологічної адаптації військовослужбовців є вкрай важливим, вимагає комплексного підходу та високої професійної майстерності як психологів, так і соціальних працівників. Успішність цієї адаптації тісно пов'язана з рівнем адаптаційних можливостей особистості військовослужбовця, його готовністю до прийняття та освоєння нового професійного та соціального середовища, отримання нового соціально-психологічного статусу [1, с. 16].

Ефективна соціальна адаптація характеризується гармонійною відповідністю між потребами людини і вимогами соціального середовища. Основними якостями військовослужбовця з хорошою соціальною адаптивністю будуть врівноваженість, гармонійність, збалансованість самореалізації з самоконтролем, що забезпечує дотримання загальноприйнятих нормативних вимог соціуму. Крім того слід зазначити, що рівень результативності соціально-психологічної адаптації окреслюється за об'єктивними показниками досягнень і за суб'єктивною задоволеністю особистості своїми досягненнями в тій професійній та соціально-економічній позиції, яку вона займає (рис. 1.) [1, с. 16–17].

Рис. 1. Основні критерії ефективності процесу соціальної адаптації

Процес психологічної адаптації військовослужбовців повинен включати такі етапи: діагностику адаптаційного потенціалу військовослужбовця; індивідуалізацію процесу адаптації; вироблення подальших рекомендацій та надання індивідуальної психологічної допомоги у формуванні та корекції якостей, які можуть негативно впливати на подальшу соціально-психологічну адаптацію; психологічну реабілітацію; проведення необхідних тренінгів (комунікативні, профорієнтаційні, особистісно-розвивальні) [1, с. 18–24].

До програми соціально-психологічної адаптації військовослужбовців долучаються також держава та інститути громадянського суспільства. Держава надає допомогу в навчанні та працевлаштуванні, фінансову підтримку, гранти на започаткування або розвиток власного бізнесу, одноразові виплати до певних дат, розроблені онлайн-сервіси та ресурси для ветеранів («Ветеран Pro», «Ветеранська лінія»,

«Veteranam Info», «Українська мережа ветеранів» «Trenvet» «Табір Відновлення» «На передовій» тощо). Ці програми зорієнтовані на надання консультацій та доступу до ресурсів з питань соціального захисту, працевлаштування, навчання, лікування та реабілітації військовослужбовців та їх сімей.

Громадські ініціативи («Повернись живим», «Школа розвитку лідерства для ветеранів АТО», «Школа лідерства для жінок учасників бойових дій», «Відкритий Університет Майдану», «Воїну – гідна праця», Бізнес-інкубатор «Друге дихання», Бізнес-інкубатор «Новий відлік» та ін.) надають допомогу військовослужбовцям через різні фонди, громадські організації та волонтерські рухи, які забезпечують їх амуніцією, технікою, медикаментами, а також займаються навчанням та реабілітацією.

Отже успішна соціально-психологічна адаптація та реабілітація військовослужбовців спільними зусиллями уряду, фахівців та громадського сектору допоможе не лише нівелювати проблему їх девіантної поведінки, а й повноцінно адаптувати ветеранів до умов мирного життя.

Література

1. Кондюкова В. В., Слюсар І. М. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців силових структур, звільнених у запас : навчально-методичний посібник К. : Гнозис, 2013. 116 с.
2. Тимошенко В. І., Корольчук В. В. Причини та юридичні наслідки девіантної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. С. 73–78. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.11>. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0c45aa28-7754-40ac-b32a-d8034f7c2105/content>
3. Філоненко В. М. Девіантна поведінка військовослужбовців в умовах війни. С. 137–138. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bc1b1e82-db27-424e-a0c9-942d9be6608c/content>